

ABDULLA QODIRIY VA MILLIY UYG'ONISH DAVRI

Razzoqova M.A

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

*Kel ey millat, bir kun bir maslahat bilan qaror o'lsun,
Bu kundin o'tgan ishlarga pushaymon birla or o'lsun.
Qilaylik bul kuni hayrat hama birdan qilib himmat,
Jaholat cho'l sahrosida minba'd sabzavor o'lsun*

Abdulla Qodiriy

Annotatsiya: *Abdulla Qodiriy O'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, u milliy uyg'onish davrining muhim shaxslaridan hisoblanadi. Ushbu davrda Qodiriy o'z asarlarida xalqning ma'naviy va madaniy qadriyatlarini, shu bilan birga, mustaqillik va ozodlik g'oyalarini yoritgan. Uning eng mashhur asarlaridan biri "O'tkan kunlar" romanidir. Ushbu asarda Qodiriy o'z zamonasidagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy holatlarni tasvirlab, xalqning hayoti va urf-odatlarini haqida chuqur fikr yuritadi.*

Kalit so'zlar: *Adabiyot, millat, siyosiy, madaniy, "Baxtsiz kuyov", matbuot, uyg'onish.*

KIRISH

Abdulla Qodiriy, taniqli adabiyot arbobi, ko'pincha XX asr boshlari va o'rtalarini qamrab olgan madaniy va siyosiy uyg'onish davri bilan bog'liq. Uning ishi nafaqat o'z davridagi kurashlarni aks ettirdi, balki milliylik, o'ziga xoslik madaniy ifodani qayta aniqlashga intilgan.

Ijtimoiy va siyosiy g'alayonlarga to'la davrda tug'ilgan. Qodiriyning shakllanish yillari an'anaviy tuzilmalarning qulashi va millatchilik harakatlarining kuchayishi bilan ajralib turdi. Bu tajribalar, shubhasiz, uning dunyoqarashini shakllantirdi va yozishiga ta'sir qildi. Qodiriyning adabiy hissalarini o'ziga xos madaniy yoki tarixiy kontekstning chuqur murakkabliklaridan kelib chiqib, o'zgarishlarni orzu qilgan.

Qodiriy o'zining asarida o'ziga xoslik, madaniy ziddiyat, an'analar va zamonaviylik o'rtasida tutilgan shaxslar duch keladigan inqiroz mavzularini o'rganib chiqdi. O'zining hikoyalari orqali u o'ziga xos madaniy masalalarni qamrab oldi va shu bilan birga hukmron ijtimoiy me'yorlarni tanqid qildi. Uning qahramonlari ko'pincha o'z tarixining yuki bilan kurashib, shaxsiy ambitsiyalar va jamoaviy intilishlar o'rtasidagi keskinlikni aks ettiradi.

Qodiriyning ta'siri adabiyot doirasidan tashqariga chiqdi. Madaniyatshunos va ijtimoiy sharhlovchi sifatida u millatchilik va millat qurishda san'atning o'rnini to'g'risida davom etayotgan munozaralar bilan shug'ullangan. U adabiyot ijtimoiy o'zgarishlarning kuchli vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkinligiga ishongan va o'quvchilarni o'ziga xoslik va meros haqidagi oldindan o'ylab topilgan tushunchalarini qayta ko'rib chiqishga chorlagan. Uning insholari ko'pincha o'tmishni ham, kelajakni ham qamrab olgan uyg'onish davrini targ'ib qilib, an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy ideallarni sintez qilishga chaqirdi.

Qodiriy qo'llab-quvvatlagan milliy uyg'onish nafaqat madaniy tiklanish bilan bog'liq, balki u siyosiy intilishlar bilan ham chambarchas bog'liq edi. U aholini umumiy ish ostida birlashtirishni maqsad qilgan.

U o'ziga xos siyosiy mafkuralar yoki harakatlar himoyachisi edi. Uning asarlari intellektual nutq uchun asos yaratdi, madaniy merosini qaytarib olishga va global sahnada o'z milliylikni o'ziga xosligini tasdiqlashga intilganlar o'rtasida birdamlik tuyg'usini kuchaytirdi. Abdulla Qodiriy ijodining ta'siri sezilarli bo'lib, yozuvchilar, faollar va mutafakkirlar avlodini ilhomlantirdi. Uning madaniy jihatdan boy va siyosiy jihatdan band bo'lgan jamiyat haqidagi tasavvurlari chuqur ildiz oldi.

Qarshilik va chidamlilik vositasi sifatida adabiyotga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirdi. Uning ko'plab zamondoshlari uning qiyin mavzularni qo'rqmasdan o'rganishidan ilhom olishdi, natijada kunning dolzarb muammolarini hal qilishga intilgan adabiy sahna gullab-yashnadi.

Abdulla Qodiriyning sahna uchun mo'ljallab yozgan asari "Baxtsiz kuyov" (1914) pyesasidir. Asarda boylarga taqlid etib, katta to'y o'tkazgan va natijada qarzga botib, baxtsizlikka uchragan kambag'al yigitning fojiasi hikoya qilingan. Kambag'al yigit Solih o'z xo'jayinidan og'ir shartlar bilan pul qarz olib, katta to'y qiladi, uylanadi.

Biroq Solih qarzini o'z vaqtida to'lay olmaydi. Oqibatda, uning hovli-joyi qarz evaziga boyga o'tadigan bo'ladi. Yosh kelin-kuyov bu kulfatga chiday olmay, o'zlarini o'zlari halok qilishadi.

Yana bir asari "Mehrobdan chayon" romanidagi Anvar qismatida, uning tevaragidagi fisqu fasodlar, qalloblar qutqusi bilan uning boshiga tushgan kulfat, ko'rgiliklar, qahramonning qalb iztiroblari, qalloblarga cheksiz nafrati ifodasida Abdulla Qodiriyning o'z boshidan kechgan iztiroblari ham aks etgan. Abdulla Qodiriy 1919-1925-yillar orasida matbuotda uch yuzdan ortiq maqola, hajviya va feletonlari bilan qatnashdi. Ularda bo'layotgan nohaqliklarni, aldanchilikni ro'y-rost fosh-etdi, mazax qildi. Bu asarlarini yozuvchi Qodiriy, Julqunboy, Kalvak Mahzum, Toshpo'lat, Ovsar, Dumbul, Shig'oy kabi ko'plab imzo-taxalluslarda e'lon qilgan.

Yozuvchining bu faoliyati haqida o'g'li Habibulla Qodiriy yozadi: "Mushtum" jurnalining 1924-yil sonlaridan birida dadamning suratini o'rtoqlik hazili tariqasida masxaralab bosishgan va tagiga shu so'zlarni yozib qo'yishgan edi. Feletonlar qiroli Julqunboy: yig'latib kuldiradi, kuldirib yig'latadi".

Abdulla Qodiriyning "Kalvak Maxzumning xotira daftaridan", "Toshpo'lat tajang nima deydi?" kabi hajviy asarlarida eskilik sarqitlari, odatlari ayovsiz fosh qilingan. Shuni ham unutmaslik kerakki, yozuvchini ilk bor elga tanitgan ham ana shu hajviy asarlari bo'ldi. Muallif bu asarlarda hayotdagi odamlar tabiatidagi muayyan salbiy hodisalarni sof mafkuraviy nuqtai nazardan bir yoqlama qoralash, fosh etish yo'lidan bormay, xarakter va hodisalarni xolis turib, murakkabligi, ziddiyatlari bilan ko'rsatishga jazm etgan va bunga erishgan ham...

Abdulla Qodiriy 1917-yildan boshlab jurnalistika sohasida faoliyat ko'rsata boshladi. 1923-yildan boshlab "Mushtum" jumalida mas'ul lavozimda ishladi. Feleton, maqola va hajviy hikoyalari bilan "Mushtum"da faol qatnashib, birinchi o'zbek jurnalining asoschilaridan biri sifatida tanildi.

Ma'lumki, Abdulla Qodiriy hayotining so'nggi yillari nihoyatda og'ir kechdi. Yozuvchining o'g'li Habibulla Qodiriy tomonidan yozilgan "Qodiriyning so'nggi kunlari" xotira-qissasida bu voqealar yorqin ifodalangan. Yozuvchi boshida qora bulitlar quyuvlashgan kezlari uning yaqinlari, mehribon tanish-bilishlari baloofatlardan saqlab qolish haqida qayg'urganlar, unga har xil maslahatlar berganlar. H. Qodiriyning yozishicha, Toshkentning mashhur kishilaridan Mannop tabib unga: "Dadangga borib sekin ayt, u albatta o'zini Toshkentdan chetroqqa olsin", -deydi. H. Qodiriy bo'lgan gapni dadasiga yetkazganida, u chuqur o'yg'a tolib: "Mening hech gunohim yo'q! Gunohsizni qamamasalar kerak... Yo'q gunohni bo'yinga olib vatanni tark etish, xalq ko'ngliga shubha solish, ... allaqaysi joylarda bo'yin egib, sarg'ayib yurish... Yo'q, bo'lmaydi!", - deya qat'iy javob beradi. Adib shaxsga sig'inishning qurboniga aylanadi. Bular asarda o'ta ta'sirli va hayajonli yozilgan.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy milliy uyg'onish davrining asosini ifodalaydi. Uning adabiy mahorati va madaniy tanqidga sodiqligi o'ziga xos adabiy harakat yoki janr manzarasida o'chmas iz qoldirdi. Qodiriy o'z ijodi orqali nafaqat o'z davridagi kurashlarni hikoya qildi, balki yorqin kelajak sari yo'lni ham yoritdi. Uning hissalar haqida mulohaza yuritar ekanmiz, uning merosi yangi avlodlarni madaniyat, o'ziga xoslik va ijtimoiy adolat izlash o'rtasidagi nozik o'zaro ta'sirni o'rganishga ilhomlantirishda davom etayotgani ayon bo'ladi. U tasavvur qilgan milliy uyg'onish davri shunchaki tarixiy lahza emas, balki u dolzarb zamonaviy masalalar haqida doimiy suhbatlar uchun muhim ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. B. Karimov. Jadidlar. Abdulla Qodiriy. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2022.
2. Abdulla Qodiriy. Adibni xotirlab. V. – T.: 2017.
3. Sanjar Sodiq. Yangi o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. Toshkent "Universitet", 2005.
4. Quronov D. Mamajonov Z, Sheraliyeva M. Adabivotshunoslik lug'ati. - Toshkent: Akademik nashr, 2010.
5. I. Mirzayev Abdulla Qodiriyning ijodiy evolyutsiyasi. - T : Fan 1977.